

Nr 147

Utlåtande i anledning av väckta motioner om utredning angående folkrörelsernas arkiv.

(5:e avd.)

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Dahlberg m. fl.* (I: 186) och den andra inom andra kammaren av fröken *Sandell m. fl.* (II: 256), har hemställts att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte anhålla om en utredning beträffande folkrörelsearkivens ställning och framtida organisation och hur sådana arkiv genom statliga bidrag skall sättas i stånd att själva lösa sina arkivförvaringsproblem.

Beträffande motiveringen för ifrågavarande yrkande får utskottet hänvisa till motionen II: 256.

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande över motionerna från *riksarkivet* som anfört följande.

Riksarkivet har i skrivelse den 21 mars 1966 till landsarkiven samt stadsarkiven i Stockholm, Malmö, Borås, Eskilstuna och Västerås infordrat deras yttrande över motionerna. Från samtliga har inkommit yttranden, vilka härmed bilägges.¹

Ehuru begreppet »folkrörelser» utgör en term, om vars omfattning och exakta betydelse det inte råder full enighet, torde som folkrörelser kunna i princip räknas sådana stadigvarande företeelser i vårt samhälle som har till uppgift att bevaka ett folkligt intresse och som omfattar ett så stort antal medlemmar, att de är uttryck för folkets önskningsar (Harald Elldin, »Våra folkrörelser», 1946). En folkrörelse bör sålunda »vara demokratisk, ha social karaktär och äga ett mötesliv». Det s. k. folkrörelseprojekt, »Klasssamhällets funktioner, folkrörelserna», som upplagts av historiker och litteraturhistoriker vid Uppsala universitet, definierar »folkrörelser» som grupper inom det svenska samhället alltifrån 1800-talets senare hälft och framåt, vilka kännetecknas av stor frivillig anslutning, arbetar på lång sikt och har starka ideella och dynamiska inslag.

Som viktiga folkrörelser kan, i överensstämmelse med vad motionärerna framhållit, räknas pietisternas efterföljare evangeliska fosterlandsstiftelsen, svenska missionsförbundet, metodister, baptister, frälsningsarmén, pingstvännen m. fl.; vidare skytterörelsen och andra nationella rörelser, idrottsrörelsen, folkbildningsrörelsen och nykterhetsrörelsen, kvinnorörelsen, arbetarrörelsen m. fl. politiska rörelser, Kooperationen, jordbrukets föreningsrörelse, tjänstemannarörelsen m. fl.

Folkrörelsernas bevarade handlingar förvaras f. n. på olika sätt. Dels är de naturligtvis oftast omhändertagna av arkivbildarna själva, t. ex. cen-

¹ Här uteslutna.

tralorganisation, baptistförsamling, fackförening eller av någon förtroendemän inom rörelsen, dels kan de ha omhändertagits av arkivinstitution, arkivdepå eller institution av annat slag, som även förvarar arkivalier. Som exempel på institution, som förvarar folkrörelsehandlingar, kan nämnas landsarkiv, stadsarkiv, folkrörelsearkiv, länsbibliotek och hembygdsmuseum.

Till de stora samlarna av folkrörelsearkiv hör i främsta hand landsarkiven, i synnerhet landsarkiven i *Göteborg* och *Härnösand*, stadsarkiven i *Stockholm*, *Malmö*, *Borås*, *Eskilstuna* och *Västerås*, arbetarrörelsens arkiv i Stockholm samt några av de speciella depåerna för folkrörelsearkiv, särskilt det äldsta av dem, folkrörelsearkivet i *Karlstad*.

De egentliga »folkrörelsearkiven» är av mycket växlande storlek, från det nämnda arkivet i Karlstad till någon enstaka depå vid hembygdsmuseum eller liknande institution. Bland dessa depåer för folk- eller arbetarrörelsearkiv utom Stockholm må ytterligare som exempel nämnas folkrörelsernas arkiv för Dalarna i *Borlänge*, arbetarrörelsens arkiv i *Enköping*, folkrörelsernas arkiv i *Göteborg* och *Halmstad*, depå hos *Hola* folkhögskola, arbetarrörelsens arkiv i *Hälsingborg* och *Kalmar*, depå hos folkets hus i *Katrineholm*, arbetarrörelsens arkiv i *Kristianstad* och *Landskrona*, folkrörelsernas arkiv i *Lidköping*, folkrörelsernas arkiv i Norrbotten, *Luleå*, depå hos arbetarrörelsens kulturhistoriska förening i *Malmö*, arbetarrörelsens arkiv i svenska cellulosaaktiebolagets arkivdepå i *Merlo*, Sundsvall, samt arbetarrörelsernas arkiv i *Uppsala*, *Ängelholm* och *Österbybruk*.

Vid sidan av landsarkiv och stadsarkiv torde f. n. inemot 40 institutioner av skilda slag kunna betecknas som »folkrörelsearkiv».

Riksarkivet har på senare tid haft flera tillfällen att framhålla vikten av att sådana handlingar i enskild ägo, vilka är av betydelse vid studiet av det moderna samhällets uppkomst, snarast inventeras, förtecknas och vid behov omhändertages för framtida vård. I underdånigt yttrande den 2 augusti 1965 över kommissionens för riksinventering av de enskilda arkiven hemställan om anslag till sin verksamhet (bil. 1)¹ har riksarkivet sålunda understrukit vikten av att bl. a. folkrörelsernas bevarade handlingar snarast inventeras och tillvaratages. Dessa arkiv är, framhåller riksarkivet i nämnda yttrande, numera föremål för stor uppmärksamhet från den moderna forskningens sida; ett omfattande forskningsprojekt med betydande anslag från det humanistiska forskningsrådet är sålunda under verkställighet vid Uppsala universitet. Samtidigt löper emellertid just folkrörelsernas handlingar f. n. stor fara att förskingras och förstöras. Rörelserna ändrar karaktär eller ebbar ut, pionjärerna dör och de efterlevande saknar inte sällan möjlighet eller förmåga att ta hand om efterlämnad skriftlig kvarlämning.

Riksarkivet understryker vidare i yttrandet betydelsen av att en central ledning och central registrering av folkrörelsernas bevarade arkiv liksom av andra enskilda arkiv skapas. I en av riksarkivet i samråd med statskontoret verkställd organisationsutredning, vilken bilades riksarkivets anslagsframställning för budgetåret 1966/67, framhålles motsvarande synpunkter. Riksarkivet begärde att fr. o. m. den 1 juli 1966 bli satt i stånd att i riksarkivet etablera central ledning och central registrering av inventeringsarbetena. Kungl. Maj:t behjärtade i årets statsverksproposition i princip helt dessa önskemål (statsverksprop. 1966, bil. 10: ecklesiastikdepartementet, ss. 52—

¹ Här utesluten.

54 och 56—57), och dessa har numera också vunnit riksdagens bifall. Riksarkivets sektion för enskilda arkiv upprustas och en rådgivande nämnd för inventeringsarbetet nyskapas.

Riksarkivet har vidare, i underdånigt yttrande den 3 augusti 1965 över anslagsframställning från folkrörelsernas arkiv i Norrbotten, Luleå (bil. 2)¹, framhållit att det även önskar verka för ett samarbete mellan riksarkivet och andra myndigheter och institutioner, som inventerar och samlar enskilda arkiv, t. ex. folkrörelsearkiven. Inventeringsarbetet är så omfattande, att riksarkivet med underlydande sju landsarkiv inte självt förmår ombesörja detta. Alla villiga och tillgängliga krafter bör anlitas för ändamålet. Riksarkivet har t. ex. under innevarande vår i så mån bedrivit dylikt samarbete, att riksarkivarier besökte och höll föredrag på folkrörelsernas arkivs för Värmland årsmöte i Karlstad den 17 sistlidna april och att riksarkivet stod bland initiativtagarna till den konferens »operation folkbildningsminnen», som anordnades i Uppsala den 20 april d. å. I sistnämnda konferens deltog ca 100 deltagare, bl. a. ett flertal representanter för folkrörelsearkiv i landet.

Riksarkivet ansluter sig sålunda helt till den bedömning av behovet att snarast uppspåra och säkra folkrörelsernas bevarade papper, som göres i de aktuella motionerna. Ett mycket betydande arbete har redan nedlagts på att rädda folkrörelsearkiven men hittills har resurserna varit för små och verksamheten i stort sett alltför sporadisk. Eldsjälar har på sina håll gjort storverk men efter deras bortgång har ej sällan risk för dessa verks bestånd uppstått. De nuvarande depåerna för folkrörelsearkiv täcker endast en del av vårt land; de vita fläckarna är många.

Enligt riksarkivets mening är det önskvärt

1) att rörelsernas centrala och lokala organisationer animeras att själva tillvarata och vårda sina arkiv, ev. genom upprättande av egna centrala eller regionala depåer. Riksarkivet har i sådant syfte nyligen haft kontakt med t. ex. TCO och lantbruksförbundets föreningsrörelse. En särskilt viktig uppgift har här, vad avser arbetarrörelsens organisationer, det fr. o. m. den 1 juli 1966 förstärkta arbetarrörelsens arkiv, vars verksamhet är inriktad på hela landet;

2) att landsarkiven och i förekommande fall stadsarkiven sättes i stånd att intensivifiera sitt arbete med att inventera och vid behov insamla de folkrörelsearkiv, som organisationerna ej själva önskar eller kan behålla. Härvid bör även landsarkivens lokalbehov beaktas;

3) att befintliga depåer för folkrörelsearkiv ekonomiskt stödes (statliga, kommunala eller enskilda bidrag);

4) att initiativ tages för upprättande av depåer för folkrörelsearkiv, där sådana nu saknas, och att ekonomiskt stöd gives;

5) att områdena för de i inventeringsarbete engagerade institutionernas verksamhet fixeras, så att konkurrens och dubbelarbete undviks;

6) att samarbete åstadkommes mellan landsarkiven och folkrörelsearkiven (depåerna) i syfte att sätta de senare i stånd att enligt vedertagna arkivprinciper förteckna, registrera och vårda sina samlingar och att bevara kontinuiteten i verksamheten. Detta kan bl. a. ske genom att landsarkiven får i fall av statsbidrag till depåerna viss inspektionsrätt, annars viss konsulterande uppgift;

7) att föreståndarna för folkrörelsernas arkivdepåer samlas vid kontinuu-

¹ Här utesluten.

erligt anordnade centrala eller regionala konferenser för att diskutera gemensamma problem, ev. i anslutning till de landsarkivariemöten, som då och då brukar anordnas;

8) att erforderliga arkivhandböcker till hjälp åt depåernas tjänstemän utarbetas.

Riksarkivet har med det ovan sagda inte velat föregripa en eventuell utredning utan endast tillåtit sig redovisa de önskemål, som ur verkets synpunkt ter sig aktuella på området. Till följd av de nuvarande folkrörelsearkivens (depåernas) skiftande storlek och karaktär (t. ex. skilda slag av huvudmän) är problemet rörande deras ställning, framtida organisation och bättre finansiering komplicerat. En utredning av detta problem ter sig synnerligen önskvärd med hänsyn till arkivmaterialalets stora värde och de påtagliga risker, för vilket detta f. n. är utsatt. Utredningen bör enligt riksarkivets uppfattning syfta till att söka skapa en ändamålsenlig fördelning och organisation av inventerings- och insamlingsverksamheten i hela landet, garantier för att denna sker i enlighet med vedertagna arkivprinciper, tillräckliga arkivutrymmen samt större stabilitet och kontinuitet åt verksamheten, bl. a. genom att statsmedel ställes till de berörda institutionernas förfogande.

Riksarkivet tillstyrker för sin del motionärernas hemställan.

Utskottet biträder den i motionerna uttalade uppfattningen om folkrörelsearkivens betydelse för den framtida forskningen och angelägenheten av en insats från samhällets sida för samordning av och ekonomiskt stöd till arkiven, så att det värdefulla källmaterial dessa omfattar inte går förlorat. Utskottet tillstyrker därför motionsyrkandena och hemställer,

att riksdagen må, med bifall till motionerna I: 186 och II: 256, i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en utredning beträffande folkrörelsearkivens ställning och framtida organisation.

Stockholm den 22 november 1966

På statsutskottets vägnar:

GÖSTA BOHMAN

Närvarande: se under utlåtandet nr 148.